

УДК 378.014.25:330.341.1:005.21(477)

Лариса Л. Антонюк, Денис О. Ільницький
*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ТА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

Робота присвячена систематизації сценаріїв розвитку вищої освіти для формування більш обґрунтованого базису розробки стратегії підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю розробки якісної стратегії розвитку вищої освіти України. Основними складовими дослідження стали узагальнення методологічної бази сценарних досліджень (сценарне планування, методика Делфі, економіко-математичне моделювання, альтернативні типології, аналіз стратегічного сценарію), ідентифікації системи чинників, що визначають майбутній стан системи вищої освіти (соціальні, економічні, політичні, середовище та технологічні) та виявленню характерних рис найбільш відомих сценаріїв розвитку вищої освіти (порівняльні, національні, інституційні, політичні, технологічні). Зроблено висновок про передумови, особливості та наслідки формування сценаріїв розвитку вищої освіти України. Еклектичність, притаманна соціально-економічним системам, має бути врахована авторами сценаріїв майбутнього вищої освіти будь-якої країни. Процес формування сценаріїв демонструє діалектичність сучасної вищої освіти, що обумовлює актуальність підвищеної уваги до неї як чинника конкурентоспроможності націй та компаній. Формування консенсусного сценарію розвитку системи вищої освіти потребує підвищеної уваги таким ключовим компонентам як людина та технології.

Ключові слова: *прогноз; форсайт; університет; економіка знань; майбутнє; методологія; чинники.*

Лариса Л. Антонюк, Денис А. Ільницький
*Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

СЦЕНАРИИ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ГЛОБАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ И СТРАТЕГИЯ УКРАИНЫ

Работа посвящена систематизации сценариев развития высшего образования для формирования более обоснованного базиса разработки стратегии повышения ее глобальной конкурентоспособности. Актуальность исследования обусловлена необходимостью разработки качественной стратегии развития высшего образования Украины. Основными составляющими исследования стали обобщения

методологической базы сценарных исследований (сценарное планирование, методика Делфи, экономико-математическое моделирование, альтернативные типологии, анализ стратегического сценария), идентификации системы факторов, определяющих будущее состояние системы высшего образования (социальные, экономические, политические, среда и технологические) и выявлению характерных особенностей сценариев развития высшего образования (сравнительные, национальные, институциональные, политические, технологические). Сделан вывод о предпосылках, особенностях и последствиях формирования сценариев развития высшего образования Украины. Эклектичность, присущая социально-экономическим системам, должна быть учтена авторами сценариев развития высшего образования будущего любой страны. Процесс формирования сценариев демонстрирует диалектичность современного высшего образования, что обуславливает актуальность повышенного внимания к ней как фактора конкурентоспособности наций и компаний. Формирования консенсусного сценария развития системы высшего образования требует повышенного внимания таким ключевым компонентам как человек и технологии.

Ключевые слова: прогноз; форсайт; университет; экономика знаний; будущее; методология; факторы.

Larysa L. Antonyuk, Denys O. Ilnytskyi

Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

SCENARIOS OF HIGHER EDUCATION: GLOBAL CONTEXT AND STRATEGY OF UKRAINE

The paper is devoted to the systematization of scenarios for the development of higher education in order to form a more reasonable basis for developing a strategy for improvement its global competitiveness. The relevance of the research is due to the need to develop a qualitative strategy for the development of higher education in Ukraine. The main components of the study were generalization of the methodological basis of scenario studies (scenario planning, Delphi methodology, econometric modelling, alternative typologies, analysis of the strategic scenario), identification of the system of factors, which determine the future state of the higher education system (social, economic, political, environmental and technological) and the identification of the characteristics of scenarios for the development of higher education (comparative, national, institutional, political, technological). As a conclusion, the paper gives the preconditions, peculiarities and consequences of the formation of scenarios for the development of higher education in Ukraine. The eclecticism inherent in socioeconomic systems should be considered by the authors of the future of higher education scenarios in any country. The process of forming scenarios demonstrates the dialectics of modern higher education,

which determines the relevance of increased attention to it as a driver of the competitiveness of nations and companies. The formation of a consensus scenario for the development of a higher education system requires increased attention to such key components as people and technology.

Keywords: *forecast; foresight; university; knowledge economy; future; methodology; factors.*

Постановка проблеми. Глобальна конкурентоспроможність системи та закладів вищої освіти є ключовим драйвером, який обумовлює інклюзивне, довгострокове зростання нації. Перехід розвинутих країн світу до розбудови економіки знань вимагає застосування нових шляхів їх збалансованого розвитку. В цих умовах зростає роль університетів як центрів знань та «лабораторій майбутніх суспільств» у забезпеченні конкурентного лідерства національних економік у XXI столітті. Це підтверджується і думками експерта Центру досліджень вищої освіти Університету Каліфорнії в Берклі Дж. Дугласа, який переконує, що більшість систем вищої освіти у найближчому майбутньому матиме більшість характеристик, які притаманні, так званому, ринку структурованих можливостей [18].

Країни – ключові інноватори, маючи високий конкурентний статус, враховуючи глобальні технологічні тренди та сценарії розвитку вищої освіти постійно переглядають стратегії розвитку систем вищої освіти з метою збереження та нарощення їх конкурентного статусу. Однак актуальним є вивчення перспектив розвитку систем вищої освіти не лише розвинених країн, але і країн, що розвиваються. Характерно, що їм притаманна спільна риса, яка відрізняє їх від розвинених країн. Ще наприкінці 1990-х – початку 2000-х було виявлено, що країни, що розвиваються реалізували стратегії нарощування кількості студентів, кількість яких почала вимірюватись мільйонами (наприклад, Китай, Індія, Індонезія, Філіпіни, Росія – більше 2 млн, від 1 до 2 млн в Аргентині, Бразилії, Єгипті, Ірані, Мексиці Тайланді та Україні). Більш того, частка здобувачів вищої освіти в багатьох країнах перевищила цей показник в розвинених країнах. Останні пріоритетним визнали не кількість осіб з вищою освітою, але якість інституцій, нових знань та випускників [26].

В регіоні Південної Африки також складають сценарії майбутнього систем вищої освіти. Фахівцями Асоціації університетів південноафриканського регіону було використано підхід за яким було окреслено чотири стратегічні сценарії в системі координат, що окреслюється доступністю досягнень технологічного прогресу та наділеністю людським капіталом, які надалі аналізувались за трьома ймовірними шляхами подальшого розвитку (оптимістичний, реалістичний та песимістичний) з урахуванням наслідків для таких важливих аспектів як

фінансування вищої освіти, питання якості, доступності та активів, а також дослідної результативності.

Зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформування системи вищої освіти України відбувається зі значним відставанням від розвинених країн. Останні понад два десятиліття знаходяться у пошуку шляхів удосконалення національних освітніх систем в цілому та, зокрема систем вищої освіти, що обумовлено як прагненням підвищити ефективність освітніх витрат, так і бажанням збільшити внесок університетів у забезпечення конкурентоспроможності країн та компаній. Тому дослідження сценаріїв розвитку вищої освіти має важливе прикладне значення.

Теоретичне значення предмету дослідження полягає у необхідності окреслення комплексу чинників, функціональних взаємозв'язків, диспозиції стейкхолдерів та ймовірних характерних рис системи вищої освіти й її інституцій середньо- та довгострокового майбутнього. Саме тому предмет дослідження знаходиться в межах об'єкту фундаментальної дослідної теми «Глобальні імперативи конкурентоспроможності національних систем вищої освіти». Взаємозв'язок між теоретичним базисом та практичним значенням дослідження сценаріїв розвитку вищої освіти полягає у постійній потребі розробки та реалізації конкурентних стратегій розвитку системи вищої освіти в цілому та університетів, зокрема.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Майбутнє вищої освіти та нарощення її міжнародної конкурентоспроможності хвилює багатьох дослідників нашої країни. Однак, фактично наукова дискусія у формі окреслених сценаріїв, які б враховували ідентифікацію національних інтересів, відсутня. У вітчизняних наукових публікаціях лише йдеться про необхідність застосування форсайту та сценарного планування [7]. У другій половині 2018 року Державний фонд фундаментальних досліджень замовив у Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова розробку сценаріїв реінтеграції української вищої освіти в умовах гібридної війни [5].

Разом з тим, великим є прошарок праць, у яких йдеться про ймовірні характерні риси вищої освіти майбутнього (професії, компетенції, технології, взаємозв'язки, функції, рівні та тенденції) [1–4]. У більшості випадків вітчизняні автори обмежуються вивченням та перекладом сценаріїв, які були сформовані у дослідженнях західних авторів та організацій. В цих умовах вітчизняним стейкхолдерам доводиться використовувати сценарії, що були описані іноземними авторами. Негативним проявом вітчизняних уявлень про сценарний аналіз є те, що в разі появи спроб окреслити можливі сценарії автори обмежуються трьома варіантами (оптимістичним, середнім та песимістичним сценаріями).

Одним з виключень можна назвати форсайт економіки України, який було підготовлено колективом авторів з КПП, у де розглядаються 8 сценаріїв, хоча освітній вимір виступає у них лиш одним з компонентів [6]. Однак цілісної картини системи вищої освіти або її певної складової, як можливого сценарію чи сценаріїв, знайти у вітчизняній науковій періодиці вкрай складно.

Невирішені частини дослідження. У вітчизняному науково-освітньому просторі питанням формування сценаріїв розвитку університетів та системи вищої освіти в цілому практично відсутні актуальні публікації та наукова дискусія. Узагальнення методологічних засад формування сценаріїв становить одне з важливих наукових завдань, реалізація якого дозволить зробити практичну діяльність в цьому напрямку більш обґрунтованою, а результати достовірними. Також бракує окреслення національних інтересів щодо ключових індикаторів розвитку системи вищої освіти та удосконалення її ролі і місця в суспільному розвитку.

Враховуючи, що Україна знаходиться в динамічному глобальному середовищі, важливим також є наукове завдання щодо систематизації сценаріїв розвитку вищої освіти, які вже були окреслені іноземними авторами. Їх аналіз та вивчення методологічних засад формування сценаріїв розвитку вищої освіти та університетів дозволить розпочати поглиблене вивчення системи чинників, які визначають конфігурацію системи вищої освіти майбутнього.

Мета дослідження – здійснити узагальнення сценаріїв розвитку вищої освіти для формування більш обґрунтованого базису розробки стратегії нарощення глобальної конкурентоспроможності системи вищої освіти Україні.

Виклад основних результатів.

Методологія формування сценаріїв. Окремі теоретики стверджують, що дослідження майбутнього (futures studies) становлять новітній напрям досліджень, який доповнює постформальні, інтегральні та планетарні дослідження [25]. Підстави говорити про глобальне знання майбутнього, як напрям, дають такі форми діяльності людського мозку як креативність, уява, діалог та співробітництво. На відміну від глобальної економіки знань, сучасним поглядам на яку притаманні такі риси як гомогенізація, інтенсифікація інформаційно-комунікаційних технологій, конкуренція, короткостроковість та методологічний застій, глобальне знання майбутнього, як альтернативна концепція, полягає у динамічній єдності у діалозі з різноманіттям. Діалектичність цього напрямку розкривають такі погляди на суспільний економічний розвиток як плюралізм та мультидисциплінарність, епістемологічне різноманіття та різноманіття перспектив, передбачання альтернатив та форсайт інновацій.

Сценарне планування набуває поширення в діяльності підприємств та органів влади. Хоча, як вважається, воно походить від техніки, яка застосовувалась в період Холодної війни для аналізу невизначеності в умовах браку достовірної інформації [38]. На практиці воно допомагає створити консенсусну реальність, відкрити передові ідеї та уникнути сюрпризів. Складання сценаріїв починається з усвідомлення існування невизначеності.

Вважається, що обґрунтування можливих сценаріїв розвитку слугує інструментом для осіб, що приймають рішення – лідерів та політиків, у формуванні суспільних думок щодо майбутнього та врахування можливих альтернативних реакцій на різноманітні майбутні виклики [30]. Складність та креативність сценарного планування приносить тим кращі результати, чим більше аспектів та альтернатив було розглянуто, однак це одночасно становить й обмеження його реалізації.

Слід також розуміти, що сценарії не є прогнозами чи тенденціями [35]. Хоча всі ці жанри мають справу з майбутнім. Це обумовлено тим, що всього різноманіття чинників, які визначають яким буде майбутній стан певної системи (у нашому випадку системи вищої освіти), практично неможливо визначити та врахувати при формуванні сценаріїв. Тому у сценаріях йдеться про найбільш ймовірні, інколи зі значним перебільшенням, варіанти майбутнього стану.

Німецькі дослідники ефективно застосовують методіку Делфі для окреслення сценаріїв розвитку вищої освіти [45]. Зокрема, було залучено 780 осіб з 24 країн В цілому для формування бачення майбутнього стану певного явища, процесу, системи чи суб'єкта найчастіше використовують такі методичні прийоми як екстраполяція трендів, експертний аналіз або методіку Делфі, підготовку сценаріїв, краудсорсинг, ринки передбачень.

На відміну від поширених нині моделей, які передбачають прямолінійний взаємозв'язок між минулим та майбутнім, ряд вчених пропонує застосовувати методологію квантової теорії. Для вищої освіти до принципів підходів це запроваджуватиме, по-перше, більше невизначеності, адже практично неможливо передбачити місце малого предмету у просторі та часі, та, по-друге, передбачатиме взаємодію зі системою вищої освіти, адже одного спостереження явно недостатньо навіть для виявлення особливостей та закономірностей. Іспанські вчені наголошують на ряді чинників застосування методологічних підходів квантової теорії, які узагальнено називають «квантумний підхід до часу та змін» [31]. Зокрема до цих аргументів відносять такі:

- виявлення нових альтернатив, адже майбутнє часто якісно відрізняється від минулого;
- застосування методології, що походить від квантумної фізики, збагатить дослідницькими концепціями та інструментами;

• багато з ідей кидають виклик фундаментальним припущенням щодо природи змін.

На практиці застосування певного методу чи групи методик обумовлюється багатьма причинами. До ключових з них відносяться обмеження у часі, доступності інформації та фінансових ресурсів, компетенціях дослідників та креативності учасників окреслення сценаріїв. Тому в залежності від цілей та наведених обмежень у кожному конкретному випадку має прийматись рішення щодо вибору методологічної бази.

Одним з найбільш авторитетних інструментів прогнозування основних показників міжнародного розвитку, які систематизовані у цілісну модель є система «міжнародне майбутнє» [27]. Вона розроблена та підтримується Центром міжнародного майбутнього Фредеріка С. Парди Школи міжнародних студій Джозефа Корбела при університеті Денверу, США. Визначальною особливістю є вільний доступ дослідників до цього інструментарію. Логіка моделі IFs містить 10-ключових модулів, кожен з яких має від двох до шести взаємозв'язків з іншими модулями, якими є такі: суспільно-політичний, міжнародно-політичний, освіта, охорона здоров'я, населення, економіка, сільське господарство, енергетика, технології, а також ресурси та якість навколишнього середовища [46]. Реалізована у комплекс програмного забезпечення модель дозволяє в режимі реального часу проводити прогнозування основних показників міжнародного розвитку, у т.ч. освітніх.

Вища освіта є специфічним сектором суспільства та економіки. Тому при формуванні сценарії має враховуватись її вплив на визначені елементи загальної моделі, а також притаманні їй внутрішні особливості. Основними аспектами у формуванні сценаріїв розвитку вищої освіти фахівці Фонду лідерства у вищій освіті (Великобританія) називають такі:

- суспільна роль та функції вищої освіти (внутрішня та зовнішня ролі – сприйняття суспільством та попит; національний, глобальний та ринковий контексти);
- структура та організація вищої освіти (внутрішня та зовнішня – національна система і політика, та інституційна організація та політики);
- режим надання послуг / технологічний розвиток;
- університет та людина (студенти);
- університет та людина (працівники);
- цінності вищої освіти [30].

Хоча в окремих випадках виокремлюють і набагато більше аспектів, що залежить від конкретних цілей та ресурсів проведення сценарного планування. Так в Університеті наук (Малайзія) сценарне планування враховувало 14 аспектів, з яких в результаті автори зупинилась на трьох – режим державного управління та інституційного менеджменту, розвиток

економіки знань та швидкість глобалізації [34]. Навіть в таких умовах було виокремлено 18 можливих сценаріїв розвитку.

З іншого боку комплексність освітньої системи обумовлює необхідність формування бачення майбутнього окремих її складових. Саме для цього А. Брайан запропонував ряд сценаріїв розвитку наукових публікацій, як жанру та складової діяльності науковців і університетів, форми наукової комунікації [13]. До таких публікацій відносяться практично всі, які спираються на теоретико-методологічні основи аргументації рішень чи пояснення певного явища, процесу чи стану. Йдеться як про монографії, статті та підручники, так і різноманітні звіти, конспекти, проекти документів, електронні видання, бази даних, блоги, препринти, тощо. Враховуючи, що концепція сучасного університету передбачає обов'язковість як навчальної, так і дослідної діяльності, то форми прояву результатів університетських досліджень мають бути окреслені у якісних сценаріях.

2018 році Європейський центр розвитку професійної підготовки запропонував комплексний прогноз показників, що стосуються таких вимірів як робоча сила, зайнятість, створення робочих місць, країнові профілі, професії та сектори економіки [44]. Можливість спрогнозувати значну кількість показників до 2030 року дещо спрощує стратегічне та тактичне планування, що особливо цікавить інвесторів та ринки капіталу. Ними розглядаються різноманітні сценарії починаючи від двох альтернатив. Наприклад, країнам слід визначитись, що відбувається на освітньому ринку сегментація або поляризація, чи збережуться нинішні тенденції та що відбуватиметься з попитом та пропозицією [15].

Продовжуючи ідею необхідності навчальної діяльності університету слід також розглянути майбутнє її форм, яке змінюється під тиском та завдяки розвитку ІКТ та інших технологічних інновацій. Так грецькі дослідники наголошують, що навчання із застосуванням веб-технологій може мати ряд сценаріїв [37]. Зокрема йдеться про те, що ймовірними є два сценарії розвитку ролі особи, яка навчається: а) роль активного генератора (дизайн е-курсів, адаптивного контенту, веб-квестів тощо); б) роль споживача (реагування на діяльність та контент, що підготовлений експертами-викладачами, зокрема, на базі проектної діяльності). На їх формування впливають такі чинники як цілі послідовність видів і типів діяльності, розподіл ролей та наявність інструментів і ресурсів.

Розвиток системи вищої освіти передбачає удосконалення процесів управління основними інституціями – університетами. В університеті Варвік (Великобританія) розглядають 3 основні моделі управлінських структур, з яких університетам доведеться робити вибір (табл. 1). Таким чином ідентифікація типів моделей управлінських структур допомагає в окресленні сценаріїв, їх складових, переваг та недоліків.

Таблиця 1

Альтернативні моделі управлінських структур

аспект	сценарії		
	традиційне державне управління	нове державне (суспільне) управління	мережеве управління
контекст	сталий	конкурентний	постійно мінливий
населення	однорідне	роздрібнене	різноманітне
потреби / проблеми	чіткі, визначені професіоналами	запити, що виражені ринком	комплексні, нестабільні, схильні до ризику
стратегія	державна та орієнтована на виробнику	ринкова та орієнтована на споживача	окреслена громадянським суспільством
управління через ...	ієрархію	ринки	мережі та партнерства
Актори	державні службовці	покупці та виробники, клієнти та сторони контрактів	лідери громад

Джерело: складено за [28].

Підприємницький сценарій розвитку університету обумовлює доцільність формування підприємницьких університетів. Вважаємо за доцільне обмежитись лише розкриттям спектру ознак, які притаманні таким інституціям, а саме:

- реагування на мінливі потреби студентів та обставини;
- врахування потреб ринку праці та потреб роботодавців;
- включення підприємницьких навичок та цінностей в пропоновані навчальні курси;
- розвиток прикладного застосування результатів досліджень;
- проведення спільних з підприємствами досліджень;
- участь в заходах з комерціалізації результатів досліджень;
- використання різноманітних джерел доходів;
- надання комерційно-цінних послуг;
- планування зростання сукупних доходів;
- успішна конкурентна поведінка на ринку;
- співробітництво з іншими для повного надання послуг;
- використання гнучких стратегій найму працівників;
- стратегічне управління інтелектуальною власністю [24].

Результати окреслення сценарії слід критично перевіряти. Для забезпечення їх практичної значущості варто вдаватись до аналізу стратегічного сценарію з різних аспектів. Універсальними вважаються такі аспекти як психічна модель, системні компоненти, моделі поведінки стейкхолдерів й очевидні події та наслідки (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця аналізу стратегічного сценарію

	Потенційний сценарій	Поточна реальність	Відмінності між сценарієм та реальністю	Дії для руху в напрямку сценарію	Індикатори руху в напрямку сценарію
Психічна модель (думки та припущення)					
Системні компоненти					
Моделі поведінки стейкхолдерів					
Очевидні події та наслідки					

Джерело: складено за [39].

Нажаль формування сценаріїв має певні недоліки. Основним з них є те, що використання методу сценаріїв неналежним чином кидає негативні відбитки на його репутацію серйозного академічного інструментарію. Сліпе, неаргументоване відкидання чинників, ненаукова та некритична манера найчастіше притаманна журналістам, дослідникам ринків та консультантам, чисельність яких у сукупності перевищує кількість справжніх дослідників.

Чинники, що формують майбутнє. Ще у 1997 році Дж. Рілі виокремив шість груп сил, що визначають формування вищої освіти майбутнього, які, нажаль, часто ігноруються сучасними авторами альтернативних сценаріїв. Зокрема до них відносять такі:

- соціальної динаміки (демографія, цінності, стиль життя та потреби споживачів);
- економічні (макро- та мікроекономічні тенденції);
- політичні (законодавство, регуляторний тренд, акредитаційні вимоги);
- навколишнього середовища (екологічний рух, вартість утилізації);
- технологічні (інновації, доступність технологій, непрямий технологічний вплив) [39].

В цілому їх можна назвати універсальними для сфери послуг. Однак з того часу розвинулась теорія інтелектуального, людського капіталу, що має бути належним чином відображено в системі чинників, що обумовлюють розвиток вищої освіти.

У 2000 році Міжнародним банком реконструкції та розвитку підготовлена публікація, у якій вивчались перспективи розвитку вищої освіти в країнах, що розвиваються. Хоча у ній не ідентифіковано жодних

конкретних сценаріїв, але розкривається доцільність розвитку вищої освіти в цих країнах. Зокрема, основними чинниками, що обумовлюють необхідність такого розвитку є підвищення кількості фахівців, яких потребує ринок праці; формування маси освічених людей, яким притаманна гнучкість та готовність до інновацій; збільшення обсягів та якості досліджень, які проводяться в країні [26]. Розвиток системи вищої освіти обумовлюються успішністю її ключових гравців. Для їх успішного розвитку освітні системи мають розвинути характеристики, які визначають деталі сценаріїв, а саме:

- достатня автономія;
- чітка стратифікація, що дозволяє повністю скористатись конкурентними перевагами;
- одночасний розвиток як конкуренції, так і кооперації;
- підвищена відкритість та діалог зі стейкхолдерами;

Представник Угорської академії наук, М. Сімай, на всесвітній конференції пропонував аналізувати лише один сценарій розвитку вищої освіти, на який різнобічно впливають ключові чинники [43]. Насправді дати детальну характеристику одному сценарію з урахуванням всіх чинників досить важко. Легше розмірковувати лише щодо певного аспекту, сукупність яких і становить єдиний сценарій. Однак формування різних сценаріїв також можлива, але для цього потрібні достатні людські креативні ресурси.

В часи активних процесів глобалізації відбувається певна гомогенізація глобального науково-освітнього простору, хоча до повної однорідності ще далеко. Це обумовлено значною закритістю освітніх систем та спрямованістю на внутрішніх стейкхолдерів, хоча інтернаціоналізація дійсно має місце та вплив. Значні особливості на розвиток національних систем вищої освіти накладають пріоритети відповідного суспільства та соціальних груп, що його складають. Так, наприклад, в США значні акценти робляться на набутті системою вищої освіти таких функціональних рис як оцінювання та підзвітність, відповідальність та лідерство [19]. Більш того, в цій країні очікується значне зростання частки населення середнього та старшого віку, що обумовлює пріоритезацію інших аспектів над розвитком вищої освіти.

Формування сценаріїв знаходиться у певній залежності від стейкхолдерів цього процесу, особливо замовників такого дослідження. Фахівці Європейської народної партії вбачають стратегічні відмінності між європейською вищою освітою та вищою освітою в США [8]. Тому одним з ймовірних сценаріїв є їх зближення шляхом абсорбції переваг та формування змішаної моделі. Хоча можливо і збереження унікальності з лише окремими запозиченнями. Суб'єктивізму цьому процесу додають і

самі дослідники, які мають власний обмежений досвід, тому чим більшою є кількість думок, тим якіснішим має бути в результаті набір сценаріїв.

В системі вищої освіти найбільш критичними та невизначеними силами американці найчастіше називають такі складові як фінансування, «бульбашка» освітніх кредитів, питання довіри до альтернатив між якістю та грошима, педагогічні технології, джерела змістовного наповнення навчальних програм [38]. Масифікація вищої освіти створює виклики достатності фінансування, що може бути надлишковим для сучасної структури видатків національних бюджетів. Тому, наприклад, одним зі сценаріїв розвитку вищої освіти Великобританії називається запровадження 2% податку для фінансування освіти [12]. Ситуація подібна до тієї, коли зростання частки осіб пенсійного віку обумовлює складності фінансування бюджетів пенсійних фондів.

Окреслення сценаріїв, особливо середньострокових, може спиратись на аналіз тенденцій розвитку. Найчастіше ключовими трендами, що визначатимуть подальший розвиток вищої освіти в глобальних та місцевих масштабах в цілому та конкретні сценарії, у Великобританії називаються такі:

- масифікація доступності вищої освіти;
- диверсифікація форм підготовки;
- обмеження, що накладаються суспільним/державним фінансуванням;
- зростаюче інституційне різноманіття пропозиції вищої освіти;
- інтернаціоналізація;
- розгортання економіки знань;
- глобалізація;
- вплив технологій;
- зростаючий вплив ринкових сил на ключові функції університетів [30].

Технологічну готовність до масифікації вищої освіти найчастіше пов'язують із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Однак на сучасному етапі розвитку та, можливо у майбутньому, вони мають як переваги, так і недоліки. Управління ними є тим шляхом, яким слід йти для підвищення ефективності освітньої діяльності. Так, як показали результати 12-річного дослідження іспанських вчених, застосування крейди, білих дошок та фліп-чартів, проекторів слайдів, навісних та непрозорих проекторів, телевізорів та відео, відеопроєкторів, електричних та розумних дошок, мережевих ресурсів, як частини освітньої технології, має значку кількість недоліків та переваг [17]. Тому освітянам слід гнучко застосовувати комбінацію засобів демонстрації певного контенту, не покладаючись лише на один з них. Для формування картини

майбутнього футуролагам слід обґрунтувати відмову від певних засобів демонстрації новітніми зразками, які усувають всі недоліки старих, зберігаючи при цьому всі переваги. Більш того, роль викладача може суттєво змінюватись разом з його навичками застосування засобів демонстрації.

Окреслення сценаріїв розвитку вищої освіти в системі координат лише за двома характеристиками не призводить лише до чотирьох альтернатив. Це доводять фахівці ОЕСР, які у інституційному прогнозі 2003 року за ознаками різноманіття інституцій вищої освіти та часового інтервалу виокремили шість сценаріїв (табл. 3) [47]. Більш того, накладання різних контекстів та інституційних функцій на ці сценарії на стільки розширило їх різноманіття, що виникає потреба розгляду лише їх обмеженої кількості, яка орієнтована на потреби конкретного стейкхолдера.

Основними аспектами, які обумовлюють базові сценарії, фахівцями Світового банку визнаються такі як фінансування, ресурси, управління та розробка навчальних програм [26]. Очевидно, що автори цих сценаріїв не враховували важливості розвитку технологій та впливу ринкового середовища.

До ключових викликів формування сценаріїв майбутнього вищої освіти у Великобританії експерти назвали такі чинники як глобалізація, іноземні студенти, демографічні тренди та нетрадиційні соціальні групи, технологічний прогрес, зокрема діджиталізація, а також суспільна демократизація та медіа [12]. Так, вони вважають, що до 2035 року кількість міжнародних студентів суттєво зменшиться.

Аналізуючи чинники та сценарії майбутнього стану систем вищої освіти одним з ключових слід обирати стейкхолдерів, для яких сценарії матимуть найбільший вплив та без яких це майбутнє може не відбутись взагалі. Тож йдеться як про студентів, науково-педагогічних та інших працівників, адміністраторів, політиків та громадян, так і про секторальних фахівців – філософів, науковців, освітян, соціологів та митців. В цілому розвиток науки та практики призводитиме до того, що структура національних систем вищої освіти тяжітиме до певної універсальної форми. Це у багатьох країнах призводитиме до необхідності вертикальної та горизонтальної стратифікації суб'єктів чинної системи.

Тому, ще одним з аспектів майбутнього вищої освіти є трансформація ролей. Частково зміни спостерігаються навіть протягом короткого життєвого циклу освітніх програм. Однак більш обґрунтованими є результати повноцінних досліджень. Зокрема, румунські дослідники на основі вивчення ресурсів міжнародних наукометричних баз виявили, що з 1990 року до тепер спостерігалось три етапи розвитку ролі студентів у навчальній діяльності [36]. Ключові зрушення відбулись у

напрямку їх формування як активного гравця, який повністю відповідальний за результати навчання, зміни структурного підходу на діяльнісний та підвищення прагматизму першого та другого рівнів вищої освіти. Хоча студенти не є єдиними стейкхолдерами вищої освіти, наведений приклад демонструє ймовірність драматичних змін для всіх зацікавлених суб'єктів.

Сценарії. У 1993 році лідери університетської системи Каліфорнії задалися питанням кращого майбутнього та підвищення конкурентоспроможності [35]. Для визначення плану дій було проведено сценарний аналіз, який виявив три ключові альтернативи розвитку вищої освіти. Науковці зійшлися у поглядах у тому, що в межах більшості навіть довгострокових сценаріїв мають місце два попередньо визначені елементи – економіка (залежність від кон'юнктури) та демографія (поглиблення мультикультуралізму) [35]. Кожен зі сценаріїв фокусується на одному з драйверів найбільше (1 – вплив інформаційних технологій; 2 – взаємовідносини між економікою та освітою; 3 – зміна парадигми щодо розуміння, що таке добра освіта), а саме:

1 – інформаційна революція та наступ програм. За ним відбудеться підвищення продуктивності за рахунок використання потенціалу інформаційних технологій, зокрема для дистанційного навчання, зростання негативного впливу зіркових професіоналів.

2 – університет як бізнес. За ним відбудеться усунення розривів у потребах та доступних університетам фінансових ресурсів за рахунок кращої взаємодії з бізнесом, приватизація та комерціалізація ЗВО;

3 – новий освітній порядок. За ним відбудеться підвищення інтенсивності використання інформаційних технологій, зокрема інтерактивного групового програмного забезпечення; тісний взаємозв'язок місцевого бізнесу з ЗВО, акцентування на соціальній справедливості та добробуті громади.

Різноманіття сценаріїв розвитку вищої освіти дає можливість побачити альтернативи розвитку. В цілому їх можна поділити на декілька груп: загальні сценарії суспільного розвитку, загальні сценарії розвитку вищої освіти, регіональні сценарії, сценарії розвитку університетів, сценарії розвитку окремих складових (табл. 3).

Таблиця 3

Сценарії розвитку вищої освіти

автор	часовий горизонт	основні сценарії
1	2	3
Загальні сценарії		
Дж. Беддінгтон, Інститут населення, США	До 2030 року	Сценарій ідеального шторму: • Критична стратифікація країн світу за охопленням вищою освітою

Продовження табл. 3

1	2	3
Міжнародний інститут прикладного системного аналізу	До 2100 року	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сталий розвиток – вибір зеленого шляху 2. Середній шлях 3. Регіональне суперництво – Скеляста дорога 4. Нерівність – роздоріжжя 5. Інтенсивний розвиток забезпечений ресурсами
Загальні сценарії розвитку вищої освіти		
О. Брайан, New Media Consortium	до 2024 року	<ul style="list-style-type: none"> • дві культури (он-лайн університети та гібридне змішане навчання) • ренесанс (відродження технологій цифрового контенту, соціальних медіа та комп'ютерних ігор) • нація охорони здоров'я (вища освіта значним чином є підсистемою сектору охорони здоров'я, який створює до 40% ВВП США)
ОЕСР, 2004 (системний)	до 2025 року	<ul style="list-style-type: none"> • традиційний • маргінальна відкритість • маргінальна елітарність • всебічність
ОЕСР, 2007 (суспільний)	до 2030 року	<ul style="list-style-type: none"> • відкриті мережі • служіння місцевій громаді • нова суспільна відповідальність • корпоратизація вищої освіти
Центр досліджень політик у сфері вищої освіти (CHEPS), 2005	15 років до 2020	<ul style="list-style-type: none"> • централізація (Централія – місто сонця) • мереживізація (Октавія – місто павутиння) • знаннева гнучкість (місто торговців)
Сектор вищої освіти Великобританії	до 2035 року	<ul style="list-style-type: none"> • лідерство у створенні знань • чутливе створення знань • регіональні конгломерати • відсутність урядового фінансування • повне урядове фінансування
Центр досліджень вищої освіти Університету Каліфорнії в Берклі Дж. Дуглас	До 2022 року	<p>Вища освіта – ринок структурованих можливостей</p> <ul style="list-style-type: none"> • чинники формування ринку вищої освіти (відкритий доступ, диференціація місій, інституційна автономія, гнучкість приватного сектору, інституційні та регіональні експерименти, позитивні дія та міжнародні студенти) • реформа програм (порівняння ступенів, банківські кредити, трансфер навчальних результатів) • фінансування та доступність вищої освіти (різноманіття джерел, середня плата та модель фінансової підтримки, сприятливе оподаткування)
Сценарії розвитку університетів		
університетська система Каліфорнії, 1993	до 2008 року	<ul style="list-style-type: none"> • інформаційна революція та наступ програм • університет як бізнес • новий освітній порядок

Продовження табл. 3

1	2	3
Центр досліджень політик у сфері вищої освіти (CHEPS), 2001	10 років до 2010	<ul style="list-style-type: none"> • палацовий садок • відгороджений садок • природний садок
ОЕСР, 2003 (інституційний)	до 2030 року	<ul style="list-style-type: none"> • традиційний • підприємницький • вільний ринок • навчання протягом життя та відкриті інституції • глобальна мережа інституцій • різноманіття та зникнення
Регіональні сценарії		
Університет наук, Малайзія, 2007	До 2020	<ul style="list-style-type: none"> • диверсифікований університет світового класу • університет невидимка • корпоративний університет • державний університет • університет у садку: світіння розуму
ГО «Університети Великобританії»	20 років	<ul style="list-style-type: none"> • повільна адаптація до змін • ринковий вплив та конкуренція • гнучке навчання на вимогу роботодавців
Південно-Африканська республіка	До 2025 року	<ul style="list-style-type: none"> • низький • поміркований • високий
Асоціація університетів південно-африканського регіону	до 2025 року	<ul style="list-style-type: none"> • знаннєве село (доступність технологій та наділеність людським капіталом) • пропущений шанс вищої освіти (доступність технологій та брак людського капіталу) • університет шукає свою душу (відсутність технологій та надлишок людських ресурсів) • спадщина системи вищої освіти (відсутність технологій та брак людського капіталу)
Сценарії розвитку окремих складових		
О. Брайан, New Media Consortium	до 2017 року	<p><i>Сценарії розвитку наукових публікацій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • переповнення біосфери та диверсифікація форм • вибухання бульбашок • вимирання жанру • розквіт сірої літератури • світ відкритого доступу
С. Вінсент-Ланкрін, ОЕСР, 2010	до 2030	<p><i>Транснаціональна вища освіта</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - стійке різноманіття транснаціоналізації - конвергенція у напрямку ліберальної моделі - тріумф країн, що розвиваються
Британська бібліотека та інші	до 2050	<p><i>Майбутнє академічних бібліотек</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • сценарій «дикий Захід» • сценарій «вулик» • сценарій «огороджений садочок»

Продовження табл. 3

1	2	3
К. Папаніколау, Міністерство освіти Греції	-	<i>Роль студента у гібридному навчанні на основі веб-технологій</i> а) роль активного генератора; б) роль споживача.

Джерело: складено автором за [10; 13; 14; 18; 20; 21; 32; 33; 37; 30; 48].

Альтернативні візії системи вищої освіти майбутнього, які доповнили офіційні сценарії Центру досліджень політик у сфері вищої освіти (Нідерланди), окреслив Р. Барнетт. У них ключове місце належить університетам, який виконуватиме декілька ролей, а саме:

- Критична совість суспільства;
- Університет для блага суспільства;
- Університет блага людини;
- Університет для суспільства, яке навчається [9].

Разом з тим, освітню систему в цілому слід розглядати як складову суспільства, економічного розвитку. Одним з прикладів можна назвати сценарій ідеального шторму, у якому освіта є лише одним з елементів розвитку людства [10]. За цим сценарієм до 2030 року відбудеться критична стратифікація країн світу за охопленням вищою освітою (табл. 3). Нині спостерігаються країни, де цей показник не зростає, як в основних економіках. Тому можна припустити, що кількість країн, де освітнім системам не вдасться виконувати ані соціальну, ні економічну функції, зростатиме внаслідок поглиблення глобальної конкуренції. До того ж теоретики наголошують, що освіта нині позиціонується як продукт в глобальній конкурентній економіці знань.

50 лідерів Квантленського політехнічного університету (Канада) у березні 2013 року спираючись на методологію планування сценаріїв та думки 200 учасників розробили чотири варіанти довгострокового розвитку вищої освіти [40]. Хоча конкретні дати не вказуються, але найчастіше йдеться про період після 2035 року. Сценарії отримали імена людей (Юліана, Тагомі, Френк та Роберт), тому для розуміння їх змісту необхідно поглиблено вивчити отриманий результат (табл. 4). Характерними рисами всіх сценаріїв можна назвати злиття роботи та навчання, а також драматичний вплив технологій на розвиток освіти. Відштовхуючись від сценаріїв було розроблено університетський стратегічний план на період до 2018 року. Він спирається на три пріоритети групи діяльності, які включають якість (успішні глобальні громадяни, залучені студенти, ефективна організація), репутацію (визнані навчання та дослідження, унікальна ідентичність, продовжена та професійна освіта) та доречність (залученість у громаду, розширений доступ до освіти, поєднання теорії та

практики). Оцінка та аналіз розвитку університету спирається на збір даних за 71 показником [49].

Таблиця 4

Концептуальні положення сценаріїв розвитку вищої освіти за матеріалами Квантленського політехнічного університету

Вимір	найменування сценаріїв			
	Юліана	Тагомі	Френк	Роберт
роль студента	студент як учень	студент як працівник	студент як студент (традиційна роль)	студент як клієнт
Фінанси	соціальний фонд для освіти	особисте фінансування освіти (через працевлаштування)	гібридна модель фінансування освіти (споживач платить з певною соціальною підтримкою)	стратифіковане фінансування освіти (нішеві програми)
географія	місцевий наголос на освітні послуги	глобальний наголос на освітні послуги	місцевий наголос на освітні послуги	глобальний наголос на освітні послуги
технології	технології як основна відмінність освіти	технології як основна відмінність освіти	технології як основна відмінність освіти	технології як основна відмінність освіти
Соціум	надмірна діджиталізація веде до десоціалізації	надмірна діджиталізація веде до десоціалізації	надмірна діджиталізація веде до десоціалізації	технології замінюють викладачів та корпуси
університет	злиття державних університетів, партнерство місцевих стейкхолдерів та уряду	корпоратизація університетів	корпоратизація університетів, освіта в обмін на послуги корпорації	глобальні освітні корпорації

Джерело: складено авторами за [40].

Схожим можна назвати дослідження Дж. Рілі, який визначив сценарії в системі координат рівня централізації та режиму надання послуг (традиційний та альтернативний) [39]. Основними характеристиками чотирьох сценаріїв стали такі: централізоване надання традиційних послуг (зростання потреб в базових навичках, менший рівень навичок вступників, зростання матеріально-технічних витрат, цінова ескалація), централізоване надання послуг в альтернативних формах (зростання операційних витрат, конфлікти за трудовими контрактами, брак організаційного підпорядкування, складність утримувати лідерство), децентралізоване (локальне) надання традиційних послуг (заняття на робочому місці, зростання партнерств, підвищені очікування навичок вступників) та

децентралізоване (локальне) надання послуг в альтернативних формах (відсутність центрального корпусу, працівники по виклику, інтенсивне використання ІТ, іноземні студенти та підвищені вимоги до навичок вступників).

Прогноз ОЕСР 2007 року щодо можливих чотирьох сценаріїв фактично є цілісним форсайтом, у якому розглядається один варіант розвитку, але з різних аспектів (табл. 3). Так, наприклад, про важливість внеску технологій йдеться лише у сценарії «відкриті мережі». Про експортну спеціалізацію Великобританії, США, Австралії та Нової Зеландії, Малайзії та Сінгапуру йдеться лише в «Корпоратизації вищої освіти».

Працюючи над прогнозом розвитку попиту та пропозиції на ринку праці в Південно-Африканській республіці до 2025 року група дослідників відштовхувалась від окреслених сценаріїв [33]. Ці сценарії фактично були згруповані у два основні блоки чинників, що визначатимуть майбутнє ринку праці – сценарії економічного розвитку та сценарії розвитку освіти. У результаті прогнозом були використані низького, поміркованого та високого економічного та освітнього розвитку (табл.3). Даний прогноз також демонструє специфічність національних економік, їх структури та освітнього профілю. Так в ПАР частка зайнятих, які мають вищу освіту, знаходиться на рівні 20% маючи тенденцію до збільшення. Це ставить перед країною цілі нарощення цього показника та накладає певні обмеження на сценарії розвитку, як освітні, так і економічні.

Розробка схожого проекту мала місце в Норвегії, де науковці статистичного органу здійснюють прогнозування з 1993 року [11]. Специфічністю прогнозу до 2030 року є те, що у проектуванні показників ринку праці в залежності від освітнього рівня до уваги брався лише сценарій збалансованого розвитку. Хоча країни Скандинавії відомі тяжінням до сталого розвитку, однак у даному випадку вони продемонстрували, що найбільшої користі дає збалансований сценарій. Це має особливу прикладну цінність, коли йдеться про значну кількість пов'язаних показників.

Аналіз сценаріїв розвитку може мати прикладне застосування навіть у найближчому майбутньому. Університетам для забезпечення якості результатів освітньої діяльності слід підтримувати постійний зв'язок з дослідниками для виявлення шляхів покращення компетентностей випускників. Вдалим прикладом тому є результати аналізу сценаріїв розвитку медичної освіти, який проводився австрійським дослідниками [41]. В умовах, коли прогрес медицини вже сприяв збільшенню тривалості життя, були виявлені чинники, які можуть сприяти більшій ефективності діяльності докторів. Такими чинниками стали соціальні уміння та навички

до комунікації, майстерність у яких значним чином впливає на якість діагнозів та ефективність лікування.

Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу було реалізовано масштабний проект, результатом якого стало формування п'яти сценаріїв розвитку людства до 2100 року (табл. 3). Детермінантами стали такі чинники цього передбачення: населення, освіта, урбанізація та економічний (на прикладі ВВП). Основні показники соціально-економічного розвитку можна розглядати для кожної з країн, у т.ч. України (рис.1). Хоча, як показує досвід, межі кордонів та взагалі існування країн не завжди можна передбачити. В результаті опис кожного з сценаріїв було оформлено у наукові статті у поважному журналі з високим імпаکت-фактором [16; 22; 23; 29; 50]. У кожному зі сценаріїв важливе місце відводиться освіті, а саме:

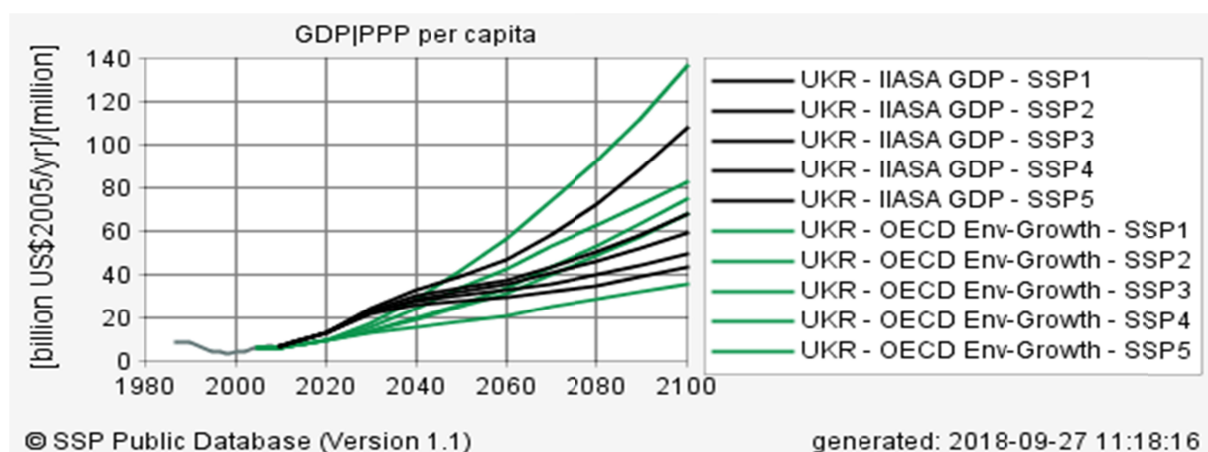
1-й сценарій – інвестиції в освіту прискорюють демографічні зміни, а економічний розвиток акцентується на добробуті людини;

2 – тренди минулого зберігаються, нерівність продовжується мають місце окремі глобальні здобутки та проблеми;

3 – зменшуються інвестиції в освіту, економічний розвиток сповільнюється, зростає нерівність;

4 – глобальна громада фрагментується, виокремлюються інтернаціоналізована знаннево-інтенсивна когорта та низько-освічені соціуми, що працюють у працездатних низькотехнологічних секторах;

5 – інтенсивні інвестиції в освіту нарощують людський та соціальний капітал, інтенсифікується технологічний розвиток, у т.ч. для розв'язання екологічних викликів.

Джерело: [42].

Рис. 1. Різноманіття сценаріїв динаміки показника ВВП на особу в Україні до 2100 року

З усього різноманіття сценаріїв розвитку ВВП України до 2100 року можна зробити ряд висновків. Кардинальних зрушень у найближчі

2–3 роки очікувати не варто. Однак надалі ВВП та ВВП на особу залежатимуть передусім від наших зусиль та чисельності населення. Зокрема, до 2040 року очікується, що чисельність населення буде знаходитися на рівні 40 млн осіб, але надалі може зберегтись на тому ж рівні, або впасти до 20 млн. Дійсно така довгострокова динаміка обумовлюється різноманітними чинниками, серед яких один з найтриваліших впливів мають саме інвестиції в освіту. Тому який питомий розмір ВВП у 2100 році матимуть українці – 40 тис. дол. США чи 140 тис. дол. США залежить великою мірою від успішності, ефективності реформування системи вищої освіти, яке розпочалось останніми роками, та наполегливості в реалізації інституційних конкурентних стратегій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З позицій сьогодення можна стверджувати, що жоден з проаналізованих сценаріїв не відбувся з великою ймовірністю його реалізації. Інерційність та значний внутрішній супротив системи вищої освіти трансформаціям під дією зовнішніх чинників впливають на майбутнє цієї системи більше, ніж можна було б очікувати. Не дивлячись на те, що готовність до змін у різних суб'єктів є різною (що підтверджується дослідженнями КПМГ, які розглядають готовність до змін як сукупність можливостей підприємств, уряду, людей і громадянського суспільства, за якими Україна посідає 95 місце в світі), системні зміни матимуть місце у будь-якому випадку. А яке місце займатимуть сучасні актори у системі майбутнього залежить не стільки від зовнішніх обставин чи сценаріїв, але від розуміння та дій самих цих акторів. Реалізовувати лідерські стратегії чи стратегії наздоганяючі залежить від вибору, допомоги зробити який покликані сценарії розвитку вищої освіти.

Скоріш за все фактичний стан системи вищої освіти майбутнього не буде схожий на жоден з сценаріїв. Однак, слід підтримати ідею С. Стоуера та А. Магалхеса, одних з авторів дослідження ландшафту європейської вищої освіти у 2020 році, які назвали її колажем з окреслених сценаріїв [20]. Еклектичність, притаманна соціально-економічним системам, має бути врахована авторами сценаріїв вищої освіти майбутнього будь-якої країни.

Сценарії майбутнього вищої освіти мають комплексно охоплювати всі рівні її розвитку. Починаючи від ідентифікації її ролі та місця в суспільстві, через економічний вимір (економіка, сектори, галузі) слід переходити до функцій та позиціонування окремих стейкхолдерів та суб'єктів, коло яких також може бути досить динамічним. На прикладі формування сценаріїв спостерігаємо діалектичність сучасної вищої освіти. Це обумовлюється як зростанням сукупного впливу різноманітних чинників, переглядом моделей суспільного та економічного розвитку, так і відмовою від певних видів діяльності, моделей та технологій навчання,

появою нових. Особливе місце в окресленні майбутнього вищої освіти займають технологічні зрушення, особливо зростання можливостей зберігання, обробки, генерування та передачі інформації, адже вища освіта має справу з діяльністю, предметом якої є саме знання.

Підсумком формування сценаріїв, з нашої точки зору, має бути лише декілька альтернатив (від однієї до трьох). А найкращим є консенсусний сценарій, який у більшості випадків, буде залежати від конкретного контексту, в якому відбувається його окреслення. Привабливість консенсусного сценарію обумовлюється його прагматизмом, який, однак, є похідною від позиції певного суб'єкта. Цим суб'єктом має бути саме людина – як громадянин, як студент, як викладач, як дослідник.

Література

1. Авшенюк Н. М. Прогностичні сценарії розвитку транснаціональної вищої освіти у XXI столітті [Електронний ресурс] / Н. М. Авшенюк. // Інноваційність у науці і освіті. – 2013. – С. 343–352. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/6297/1/Авшенюк_2013_-_Київ-Варшава_с.343-352.pdf.
2. Жорнова О. І. Поступ вітчизняної вищої освіти в дискусійному контексті сценаріїв майбутнього / О. І. Жорнова, О. І. Жорнова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – 2012. – С. 539–546.
3. Мінаєв О. А. Регіональні мегауніверситети: сценарії майбутнього в національному і світовому контексті [Електронний ресурс] / О. А. Мінаєв, О. Я. Анопрієнко // Role of Universities in the Future Information Society. RUFIS 2000. National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute", Kiev, Ukraine 2000. – Режим доступу: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/3416/1/2000-minaev-anopriyenko-megauniversity-rufis-kiev.pdf>
4. Пуховська Л. П. Перспективи формування світового освітнього простору в XXI столітті / Л. П. Пуховська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2003. – № 13. – С. 16–18.
5. Розробка сценаріїв реінтеграції української вищої освіти в умовах гібридної війни [Електронний ресурс] / Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі України. – Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2018-06-19-000835-c>.
6. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Міжнародна рада з науки та ін. – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.
7. Шевченко Л. Форсайт вищої освіти: актуальність для України / Л. Шевченко // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 3. – С. 21–27.
8. Aguilera-Barchet, B. (2012). A higher education for the twenty-first century: European and US approaches. Centre for European Studies European People's Pay. Brussels, 2012. 55 p. Retrieved from: https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/a_higher_education.pdf.
9. Barnett, R. (2005). Two rival forms of scenario. In: Enders, J., File, J. Huisman, J. and Westerheijden, D. (eds.). The European Higher Education and Research Landscape 2020, Scenarios and Strategic Debates. CHEPS. pp. 133–139.

10. Beddington, J. (2010). 2030: The perfect storm scenario. The Population Institute, Washington, DC, USA. 12 p. Retrieved from: https://www.populationinstitute.org/external/files/reports/The_Perfect_Storm_Scenario_for_2030.pdf.

11. Bjornstad, R., Gjelsvik, M.L., Goday, A., Holm, I., Stolen, N.M. (2010). Demand and supply of labor by education towards 2030. Linking demographic and macroeconomic models for Norway (Reports 39/2010). Oslo-Kongsvinger: Statistics Norway. 44 p. Retrieved from: https://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_201039_en/rapp_201039_en.pdf.

12. Blass, E., Jasman, A., Shelley, S. (2010). Visioning 2035: The future of the higher education sector in the UK. *Futures*, No. 42 (5), p. 445–453.

13. Bryan, A. (2011). Future of Higher Education: The Future of Scholarly Publication. *EDUCAUSE review*, March 29, 2011. Retrieved from: <https://er.educause.edu/articles/2011/3/future-of-higher-education-the-future-of-scholarly-publication>.

14. Bryan, A. (2014). Higher Education in 2024: Glimpsing the Future. *EDUCAUSE review*, September/October 2014, p. 91–98.

15. Building on skills forecasts – Comparing methods and applications. Conference proceedings. Cedefop. February 2011. 284 p. Retrieved from: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/5518>

16. Calvin, K. (2017). The SSP4: A world of deepening inequality. *Global Environmental Change*, No. 42, p. 284–296.

17. del Campo, J.M., Negro, V., Núñez, M. (2012). The history of technology in education. A comparative study and forecas. *Procedia-Social and Behavioral Sciences: International Conference on Education and Educational Psychology*, No. 69, p. 1086–1092.

18. Douglass, J. (2007). A Look into a Possible Future: A Global Scenario for Higher Education Systems. *Global University Network for Innovation*. December 17, 2007. Retrieved from: <http://www.guninetwork.org/articles/look-possible-future-global-scenario-higher-education-systems>.

19. Duderstadt, J. (2009). Aligning American Higher Education with a Twenty-First-Century Public Agenda. Examining the National Purposes of American Higher Education: A Leadership Approach to Policy Reform. *Higher Education in Europe*, October 2009, Vol. 34, No. 3–4, p. 347–366. Retrieved from: <http://agb.org/sites/default/files/legacy/u3/Duderstadt%20White%20Paper.pdf>.

20. Enders, J., File, J.M., Huisman, J., Westerheijden, D.F. (2005). The European Higher Education and Research Landscape 2020-Scenarios and Strategic Debates. Center for Higher Education Policy Studies. 219 p. Retrieved from: <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5574394/Enders05european.pdf>.

21. Four future scenarios for higher education. OECD Centre for Educational Research and Innovation, 2007. 10 p. Retrieved from: <https://www.oecd.org/site/eduhe30/41809568.pdf>.

22. Fricko, O. etc. (2017). The marker quantification of the Shared Socioeconomic Pathway 2: A middle-of-the-road scenario for the 21st century. *Global Environmental Change*, No. 42, p. 251–267.

23. Fujimori, S. etc. (2017). SSP3: AIM implementation of Shared Socioeconomic Pathways. *Global Environmental Change*, No. 42, p. 268–283.

24. Gallagher, M. (2000). The emergence of entrepreneurial public universities in Australia. Occasional Paper Series 00/E. Higher Education Division, Department of Education, Training and Youth Affairs. 63 p. Retrieved from: <https://multisite.itb.ac.id/mwa/wp-content/uploads/sites/40/2014/06/the-emergence-of-entrepreneurial-public-universities-in-australia.pdf>.

25. Gidley, J.M. (2013). Global Knowledge Futures: Articulating the Emergence of a New Meta-level Field. *Integral Review: A Transdisciplinary & Transcultural Journal for New Thought, Research, & Praxis*, Vol. 9, No. 2, p. 145–172. Retrieved from: <http://www.integral-review.org/documents/old/Gidley,Global-Knowledge-Futures,Vol.9,No.2.pdf>.

26. Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise. The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2000. 135 p. Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1099079877269/547664-1099079956815/peril_promise_en.pdf.

27. Irfan, T. Mohammad (2017). IFs Education Model Documentation. Working paper 2015.06.16. Pardee Center for International Futures, Josef Korbel School of International Studies, University of Denver, Denver, CO. Retrieved from: <https://pardee.du.edu/sites/default/files/Education%20Model%20v34.pdf>.

28. Jongbloed, B., Enders, J., Salerno, C. (2008) Higher education and its communities: interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education*, Vol. 56, No. 3, p, 303–324.

29. Kriegler, E. etc. (2017). Fossil-fueled development (SSP5): An energy and resource intensive scenario for the 21st century. *Global Environmental Change*, No. 42, p. 297–315.

30. Kubler, J., Sayers, N. (2010). Higher education futures: Key themes and implications for leadership and management. London: Leadership Foundation for Higher Education & Association of Commonwealth Universities. 72 p.

31. Márquez-Ramos, L., Mourelle, E. (2016). Selecting a suitable approach to analyze the future of higher education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, No. 228, p. 86–91.

32. Miller, R. (2003). The future of the tertiary education sector: scenarios for a learning society. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Centre for Educational Research and Innovation. Retrieved from: http://www.mext.go.jp/a_menu/kokusai/forum/04022701/004/001.pdf.

33. Modelling Future Demand and Supply of Skills in South Africa: 10 Year Skills Demand and Supply Forecast. Technical Report. Ed. A. Adelzadeh, Department of Higher Education and Training RSA. March 2017.

34. Norzaini Azman, Morshidi Sirat & Mohd Azahari Karim (2010). Building future scenarios for Malaysian universities. *Journal of Asian Public Policy*, Vol. 3, Is. 1, p. 86–99. <http://dx.doi.org/10.1080/17516231003634112>.

35. Ogilvy, J. (1993). Three Scenarios for Higher Education: The California Case. *Thought and Action*, Vol. 9, No. 1, Fall 1993, p. 25–67.

36. Orîndaru, A. (2015). Changing perspectives on students in higher education. *Procedia Economics and Finance: 22nd International Economic Conference “Economic Prospects in the Context of Growing Global and Regional Interdependencies”*, No. 27, p. 682–691.

37. Papanikolaou, K. (2011). Web-enhanced learning scenarios. *Procedia Social and Behavioral Sciences: WCES-2010*, No. 15, p. 1158–1162.

38. Rasmus, D. (2012). Why Higher Education Needs Scenarios. *University Business*, November 2, 2012. Retrieved from: <https://www.universitybusiness.com/article/why-higher-education-needs-scenarios>.

39. Rieley, J.B. (1997). Scenario Planning in Higher Education. *Community College Journal*, Vol. 68, No. 1, p. 23–26.

40. Scenarios of the Future of Higher Education. Kwantlen Polytechnic University. Retrieved from: <http://www.kpu.ca/president/strategicplanning/kpu-scenarios-of-the-future-of-higher-education>.

41. Seitz, T. (2016). Löffler-Stastka H. Diagnostically fit for the future? The students' perspective. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, No. 228, p. 541–546.
42. Shared Socioeconomic Pathways (SSP) Public Database. Version 1.1. Retrieved from: <https://tntcat.iiasa.ac.at/SspDb>.
43. Simai, M. (). The class of 2005 and the universities of 1998. Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action. World Conference on Higher Education. UNESCO, Paris, 5–9 October 1998. volume IV. Thematic Debate: Higher Education for a New Society: A Student Vision. ED-99/HEP/WCHE/Vol.IV-5, pp. 36–38. Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001166/116613m.pdf>.
44. Skills Forecast. European Centre for the Development of Vocational Training. Retrieved from: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/data-visualisations/skills-forecast>.
45. The European Higher Education and Research Landscape 2020, Scenarios and Strategic Debates. Enders, J., File, J. Huisman, J. and Westerheijden, D. (eds.). CHEPS. 219 p. Retrieved from: https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5574394/Enders05_european.pdf.
46. Turner, S., Neill, C., Hughes, B.B., Narayan, K. (2017). Guide to Scenario Analysis in International Futures (IFs). Working paper 2017.09.10. Pardee Center for International Futures, Josef Korbel School of International Studies, University of Denver, Denver, CO. Retrieved from: <https://pardee.du.edu/sites/default/files/IFs%20Documentation%20Guide%20to%20Scenario%20Analysis%20v15.1.pdf>.
47. Vincent-Lancrin, S. (2004). Building Futures Scenarios for Universities and Higher Education: An International Approach. *Policy Futures in Education*, Vol. 2, Is. 2, p. 245–263. Retrieved from: <https://doi.org/10.2304/pfie.2004.2.2.3>.
48. Vincent-Lancrin, S. (2009). What is Changing in Academic Research? Trends and prospects. Higher education to 2030, Vol. 2: globalisation. OECD, Paris, France. CERI.
49. VISION 2018 – Annual Performance Report: 2016 Interim. Kwantlen Polytechnic University February 2016 Update. 12 p. Retrieved from: <http://www.kpu.ca/sites/default/files/President/VISION%202018%20Annual%20Performance%20Report%20Feb%2018%20Interim.pdf>.
50. Vuuren, van D.P. etc. (2017). Energy, land-use and greenhouse gas emissions trajectories under a green growth paradigm. *Global Environmental Change*, No. 42, p. 237–250.